

Universitatea Babeș Bolyai
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj Napoca
Școala Doctorală „Isidor Todoran”

TEZĂ DE DOCTORAT
(Rezumat)

„Răsăriteni și Apuseni la Conciliul de la Konstanz (1414-1418)”

Coordonator științific,
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan-Vasile Leb

Doctorand,
Gabriel-Nicolae Bleahu

Cluj-Napoca
2024

Cuprins

I. Introducere.....	3
I. 1. Relevanța și Autenticitatea tezei.....	4
I. 2. Obiectivele Cercetării.....	6
I.3. Conciliul de la Konstanz în Izvoare și Istoriografie.....	8
I.3.1. Conciliul de la Konstanz în Izvoare.....	8
I. 3. 2. Conciliul de la Konstanz în Istoriografia Străină.....	13
I.3. 3. Istoriografie românească.....	19
II. Contextul istoric al Conciliului de la Konstanz.....	25
II. 1. 1. Declanșarea Schismei papale.....	26
II. 1. 2. Soluții incipiente de rezolvare a schismei papale.....	31
II. 2. 1. Conciliul de la Pisa.....	38
II. 2. 2. Conferința de la Como.....	42
II. 2. 3. Conferința de la Lodi.....	43
III. Conciliul de la Konstanz (1414-1418).....	45
III. 1. 1. Causa unionis.....	46
III. 1. 2. Fuga lui Ioan al XXIII-lea.....	57
III. 1. 3. Decretul „Haec Sancta”.....	59
III. 2. 1. Sigismund și Spaniolii.....	64
III. 2. 2. Alegerea lui Martin al V-lea.....	68
III. 2. 3. Nașterea în cadrul conciliului.....	73
III. 3. 1. Causa fidei (Jan Huss, John Wycliffe, Ieronim de Praga).....	79
III. 3. 2. Causa reformae (Papa Martin al V-lea).....	87
IV. Discuțiile actuale cu privire la receptarea Conciliului de la Konstanz.....	94
IV. 1. 1. Teoria conciliaistă de la Konstanz-O manifestare a eclesiologiei medievale.....	95
IV. 1. 2. Papa Martin al V-lea și Conciliarismul.....	99
IV. 2. 1. Decretele „Haec sancta” și „Frequens” confirmate sau infirmate de noul papă.....	102
IV. 2. 2. Importanța zilei de 10. Mai 1418.....	105
IV. 2. 3. Decretul „Haec Sancta” o dogma?.....	106
V. Unirea cu grecii? (Conciliul de la Konstanz 1414-1418).....	111
V. 1. 1-2 Discuții preliminare cu bizantinii.....	112
V. 2. 1. Prima delegație bizantină.....	113
V.2. 2. Problema ruteană.....	122
V. 2. 3. A doua delegație bizantină.....	125
V. 3. Delegația condusă de Mitropolitul Grigorie Țamblac.....	131
V. 3. 1. Sosirea lui Țamblac.....	131
V. 3. 2. Descrierea Liturghiei.....	135
V. 3. 3. Mitropolitul Grigorie Țamblac și Conciliul de la Konstanz.....	139
VI. Cercetare de viitor.....	154
VII. Concluzii.....	160
VIII. Anexă.....	169
VIII.1. Sermo in presentacione cuiusdam episcopi Ruteni.....	170
IX. Bibliografie.....	177
Abrevieri.....	194

Cuvinte cheie: Conciliul de la Konstanz, Schisma papală, Sigismund de Luxemburg, Manuel al II-lea Paleologul, Causa Unionis, Causa Fidei, Haec Sancta, Martin al V-lea, Jan Huss, Evul Mediu Târziu, Biserica răsăriteană, Biserica apuseană.

Conciliul de la Konstanz (1414-1418) a fost unul dintre cele mai importante concilii din istoria Bisericii Catolice, având un impact semnificativ asupra structurii și direcției acesteia în perioada Evului Mediu Târziu. Prin soluționarea Schismei Occidentale și alegerea unui singur papă, biserica apuseană a reușit să aducă un anumit nivel de stabilitate și unitate în Biserică. Totuși, problemele profunde de reformă nu au fost complet rezolvate, lăsând terenul pregătit pentru tulburările religioase care aveau să urmeze.

Teza de doctorat, „Răsăriteni și Apuseni la Conciliul de la Konstanz (1414-1418)”, se referă la participarea și interacțiunea reprezentanților bisericii răsăritene și ai bisericii apusene în cadrul Conciliului de la Konstanz, desfășurat între anii 1414 și 1418. Titlul ilustrează nu doar prezența fizică a reprezentanților celor două ramuri ale creștinismului, ci și complexitatea interacțiunilor și impactul pe termen lung al acestor evenimente asupra istoriei religioase europene.

În primul capitol al tezei, cel introductiv, este prezentată relevanța cercetării Conciliului de la Konstanz în istoria Bisericii Catolice și a Europei medievale din diverse perspective: a. Depășirea Marii Schisme Papale (1378-1417); b. Consolidarea autorității conciliului; c. Reforma bisericii; d. Rezolvarea crizelor politice; e. Contribuția la evoluția conceptului de stat național; g. Discuții cu privire la unirea dintre Biserica apuseană și Biserica răsăriteană.

De asemenea, prin această teză se propune o evidențiere a Conciliului de la Konstanz din perspectiva istoriografiei generale, precum și o îmbogățire a istoriografiei românești cu informații actualizate despre această întrunire religioasă, dar și geopolitică a Evului Mediu târziu. Totodată, lucrarea urmează să elucideze întrebarea cercetătorilor români, respectiv dacă s-a făcut sau nu unirea dintre Biserica răsăriteană și cea apuseană la Conciliul de la Konstanz.

În acest capitol introductiv s-au prezentat și aspectele metodologice ale tezei. În ceea ce privește redactarea tezei de doctorat s-a folosit metodologia de lucru focusată pe analiza izvoarelor, literaturii de specialitate și a studiilor. Totodată, este prezentată o analiză asupra evoluției Conciliului de la Konstanz în izvoare, în istoriografia străină și în istoriografia românească.

Capitolul al II-lea, intitulat „*Contextul istoric al Conciliului de la Konstanz. Declanșarea Schismei papale*”, se concentrează pe evenimentele premergătoare întrunirii Conciliului de la Konstanz. Această analiză se conturează pe Conciliul de la Konstanz ca o consecință a unor evenimente care au început odată cu anul 1377, când Papa Grigorie al XI-lea (1329-1378) a mutat reședința papală de la Avignon la Roma, la insistențele Caterinei de Siena (1347-1380). În Roma, papa Grigorie al IX-lea și curia papală s-au lovit de alianța populației italiene, alianță care și-a atins apogeul imediat după moartea papei. De asemenea, se analizează modul prin care s-a ajuns, după moartea papei Grigorie al XI-lea, la doi papi concomitenți în sânul bisericii apusene, papa Urban al VI – susținut de cardinalii italieni și papa Clement al VII-lea – susținut de cardinalii francezi. Prin urmare, se poate observa că s-au conturat două obediențe care au continuat să-și aleagă noi papi, conducând la consolidarea schimei apusene.

În acest capitol se pot observa tratativele dintre teologii vremii, care au încercat să găsească o soluție pentru eliminarea cât mai rapidă a schismei papale. Aceste discuții au condus la întrunirea Conciliului de la Pisa (1409), unde au fost depuși din scaunul papal papa Grigorie al XII-lea și papa Benedict al XIII-lea. Părinții conciliului au început pregătirea pentru o nouă alegere, ceea ce s-a întâmplat unsprezece zile mai târziu. Arhiepiscopul de Milano, Petros Philargi, a fost ales papă, luându-și titlatura de Papa Alexandru al V-lea (1339-1410). De menționat este faptul că papii Grigorie al XII-lea și Benedict al XIII-lea nu au respectat prevederile conciliului și nu au renunțat la statut, conducând la nașterea unei noi obediențe. După moartea lui Alexandru al V-lea, a fost ales Papa Ioan al XXIII-lea, cel care a fost promotorul unui conciliu în vederea eliminării schismei papale. În continuare, sunt analizate cele două conferințe de la Como și de la Lodi, în care s-au stabilit anumite detalii cu privire la viitorul conciliu. Conferința de la Como a avut loc în data de 13 octombrie 1413 și a reprezentat o întrunire între emisarii papei Ioan al XXIII-lea, emisarul grecilor – Manuel Crysoloras (1350-1415) și regele Sigismund de Luxemburg (1368-1437). Conferința de la Lodi, din decembrie 1413, a avut rolul diplomatic și sarcina de a stabili organizarea viitorului conciliu de la Konstanz. Întâlnirea a fost posibilă datorită tratativelor purtate de către cardinalii Zabarella și Challant cu Sigismund de Luxemburg.

În capitolul al treilea sunt abordate cele trei teme centrale ale Conciliului de la Konstanz (1414-1418): „*Causa unionis*” (Unificarea Bisericii), „*Causa fidei*” (Credința) și „*Causa reformationis*” (Reforma Bisericii). Unul dintre principalele obiective ale conciliului a fost să pună capăt Schismei Occidentale (1378-1417), o perioadă marcată de existența simultană a mai multor

papi rivali, fiecare susținut de diferite facțiuni. Această schismă a provocat o mare confuzie și a divizat Creștinătatea Occidentală. Cu ajutorul deciziilor din cadrul conciliului s-a reușit depunerea celor trei papi rivali de atunci: Papa Ioan al XXIII-lea (1410-1415), Papa Benedict al XIII-lea (1394-1417) și Papa Grigore al XII-lea (1406-1415). În cele din urmă, în 1417, a fost ales un nou papă, Martin al V-lea (1417-1431), restabilind astfel unitatea papalității. În cadrul conciliului s-au analizat și judecat probleme legate de erezii, cea mai notabilă fiind condamnarea și arderea pe rug a lui Jan Hus și Ieronim de Praga în 1415, din cauza opiniilor lor reformiste, considerate eretice de către autoritățile ecleziastice.

În această secțiune a fost încadrată și chestiunea cu privire la John Wycliffe, care a fost, de asemenea, judecat și condamnat ca eretic. În urma cercetării s-a constituit un subcapitol în care se tratează câteva aspecte despre reforma bisericii și deciziile luate de către participanții la lucrările conciliului. Prin autoritatea conciliului s-au propus căi de reformă bisericească, atât în ceea ce privește clerul, cât și ceea ce privește practicile ecleziastice. Deși au fost implementate o serie de reforme, multe dintre acestea au fost considerate insuficiente și nu au abordat pe deplin problemele din sânul bisericii apusene a Evului Mediu Târziu, ceea ce a contribuit în cele din urmă la izbucnirea reformei protestante în secolul următor.

Capitolul al IV-lea este intitulat „*Discuțiile actuale cu privire la receptarea Conciliului de la Konstanz*”. În acest capitol este analizată și comparată înțelegerea deciziilor din cadrul conciliului în istoriografia de specialitate. După unii teologi, Decretele de la Konstanz ar trebui analizate din perspectiva semnificației conceptelor teologice medievale și a dezvoltării ecleziologiei medievale. Totodată, în cercetarea conciliului de la Konstanz, în decursul timpului, s-a pus în discuție atitudinea noului papă ales, papa Martin al V-lea, în ceea ce privește evoluția teoriei conciliariste imediat după alegerea sa. Întrebarea pe care și-au pus-o foarte mulți cercetători a fost dacă acesta a continuat să susțină această mișcare sau a devenit un luptător desăvârșit împotriva teoriei conciliare. În continuare se face referire la confirmarea sau infirmarea decretelor „Haec Sancta” și „Frequens” de către noul papă ales. În finalul acestui capitol se propune o dezbatere cu privire la decretul „Haec Sancta”, respectiv dacă poate fi sau nu considerat adevăr de credință. De menționat este faptul că părerile cercetătorilor sunt împărțite, iar acest subiect rămâne într-o continuă dezbatere. Decretul „Haec Sancta” a întâmpinat probleme de receptare încă de la prezentarea sa în cadrul Conciliului de la Konstanz. Teologii contemporani au analizat aceste chestiuni și și-au pus numeroase întrebări cu privire la autenticitatea sa dogmatică.

Capitolul al V -lea este conturat în jurul întrebării: s-a făcut sau nu unirea dintre biserica răsăriteană și biserica apuseană? În cuprinsul capitolului sunt tratate discuțiile preliminare dintre apuseni și bizantini în vederea participării răsăritenilor la Conciliului de la Konstanz (1414-1418). Tot aici este amintit aportul regelui Sigismund de Luxemburg. De exemplu, în anul 1411, Sigismund de Luxemburg a inițiat o corespondență permanentă cu împăratul bizantin, accentuând importanța unirii celor două biserici pentru oprirea înaintării turcilor, dar și în contextul eliberării Țării Sfinte.

În continuare, în acest capitol sunt prezentate detalii despre cele două delegații bizantine, precum și despre delegațiile polono-lituaniene. De asemenea, este analizat rolul și scopul acestor delegații în cadrul conciliului. După cum rezultă din cercetare, delegațiile bizantine au încercat să discute despre o posibilă unire între biserica răsăriteană și biserica apuseană, iar delegațiile polonezo-lituaniene au marșat pentru convertirea rutenilor de rit bizantin la biserica apuseană. Prima delegație bizantină a fost coordonată de către reputatul cărturar Manuel Chrysoloras, care a murit la începutul conciliului. A doua delegație bizantină a fost alcătuită din Nikolaus Eudaimonioannes, foarte apropiat de familia imperială. În compania sa, au fost fiul său Andronikos și Johannes Baldynteros, ambii laici. Primul delegat polonez care s-a ocupat de chestiunea rutenilor a fost Andrei Laskaris. Acesta a susținut că deși poporul de rit bizantin a statornicit crunt și încăpățânat în Schismă, prin ritual, ceremonie și prin tradiția lor nu au prejudiciat cu nimic biserica apuseană. Ei au fost împotriva Romei din această cauză preoților lor care i-au îndârjit, iar datoria lor este acum să se roage pentru suflete lor și să depună efort pentru realizarea unirii. În finalul capitolului este analizată delegația condusă de Mitropolitul Kievului, Grigorie Țamblac, care a fost însărcinat de regele polonez Vladislav al II-lea Jagello și ducele Vitold al Lituaniei să discute despre chestiunea rutenilor.

Capitolul al VI-lea propune o cercetare de viitor cu privire la Conciliul de la Konstanz. În urma cercetării materialului putem constata că următoarele teme necesită un studiu aprofundat: 1. Corespondența dintre Sigismund și Manuel al II-lea Paleologul - analizarea conținutului și contextului scrisorilor schimbate între cei doi lideri, pentru a înțelege mai bine relațiile politice și diplomatice ale vremii; 2. „Cronica lui Richental” - o examinare detaliată a acestei cronici, cu accent pe modul în care evenimentele conciliului sunt prezentate și interpretate, precum și impactul său asupra percepției istorice a evenimentelor; 3. Răspunsul ortodox la eclesiologia Conciliului de la Konstanz; 4. Evoluția mișcării conciliariste - analizarea modului în care ideile conciliariste au

evoluat și influențat Biserica și politica europeană în perioada post-conciliară; 5. Literatura de specialitate din mediul digital – pentru a accesa, analiza și interpreta sursele istorice legate de Conciliul de la Konstanz, precum și pentru a dezvolta noi metodologii de cercetare istorică.

În ultima parte a tezei de doctorat sunt încadrate concluziile, prin care acest studiu dovedește că și-a atins scopul și a reușit să-și justifice necesitatea în spațiul teologic românesc de cercetare. Predica intitulată „a unui episcop rutean”, din anexe, este un document inedit care nu a fost publicat în spațiul românesc. În teza de doctorat se găsește o analiză asupra acestui discurs, dar pe viitor este necesară o traducere integrală. Aparatul bibliografic al tezei de doctorat este bazat pe literatura de specialitate străină, deoarece acest conciliu a fost cercetat mai puțin în spațiul românesc.

VIII. Bibliografie

VIII. 1. Manuscrise

1. Augenzeuge des Konstanzer Konzils, *Die Chronik des Ulrich Richental, Die Konstanzer Handschrift ins Neuhochdeutsche*, übersetzt von Monika Küble und Henry Gerlach. Mit einem Nachwort von Jürgen Klöckler, Theiss Vlg., Darmstadt, 2014.
2. Mansi, Giovanni Domenico, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 27, Venetiis, 1784.
3. Finke, Heinrich; Heimpel, Hermann; Hollnsteiner, Johannes; *Acta concilii Constanciensis*, Bd. I, Schlußband, Münster 1896.
4. Finke, Heinrich; Heimpel, Hermann; Hollnsteiner, Johannes; *Acta concilii Constanciensis*, Bd. II, Schlußband, Münster, 1923.
5. Finke, Heinrich; Heimpel, Hermann; Hollnsteiner, Johannes; *Acta concilii Constanciensis*, Bd. III, Schlußband, Münster 1926.
6. Finke, Heinrich; Heimpel, Hermann; Hollnsteiner, Johannes; *Acta concilii Constanciensis*, Bd. VI, Schlußband, Münster 1928.
7. Hardt, Hermann, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, 1, Francofurti - Lipsiae 1697;

8. Hardt, Hermann, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, 2, Francofurti – Lipsiae, 1697;
9. Hardt, Hermann, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, 3, Francofurti - Lipsiae 1698;
10. Hardt, Hermann, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, 4, Francofurti - Lipsiae 1699;
11. Hardt, Hermann, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, 5, Francofurti - Lipsiae 1699;
12. Hardt, Hermann, *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, 6, Francofurti - Lipsiae 1699;
13. Ulrich Richental, *Chronik des Konzils zu Konstanz 1414-1418*, Faksimile der Konstanzer Handschrift. Mit einem Nachwort von Jürgen Klöckler, WBG Vlg, Darmstadt, 2015.

VIII. II. Literatură de specialitate

1. Barker, John W., *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1969.
2. Băbuș, Emanoil, *Bizanțul. Istorie și Spiritualitate*, Ed. Sofia, București, p. 2010.
3. Bäumer, Remigius, „Verbot der Konzilsappellation Martins V. in Konstanz”, in: August Franzen (coord.), *Das Konzil Von Konstanz Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Herder Vlg., Freiburg, 1964;
4. Bäumer; Remigius; Benrath, Gustav Adolf (et alii.), *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 2, Matthias-Grünwald Vlg, Mainz, 1973;
5. Bäumer, Remigius (coord.), *Die Entwicklung des Konziliarismus. Werden und Nachwirken der Konziliaren Idee*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976;
6. Bäumer, Remigius, „Die Erforschung des Konstanzer Konzils”, in Remigius Bäumer, *Das Konstanzer Konzil*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977;
7. Bäumer, Remigius (coord.), *das Konstanzer Konzil*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977;

8. Bäumer, Remigius, „Die Konstanzer Dekrete Haec sancta und Frequens im Urteil katholischer Kontroverstheologen des 16. Jahrhunderts (1972)“, in Remigius Bäumer (coord.), *Die Entwicklung des Konziliarismus*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976;
9. Beck, Hans-Georg, „Byzanz und der Westen im Zeitalter des Konziliarismus“, in Theodor Mayer (coord.) *Vorträge und Forschungen*, Herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, Bd. IX, Jan Thorbecke Vlg, Konstanz, 1964;
10. Bermejo, Luis M., *Church, Conciliarity and Communion*, Anand, Gujarat, India: Gujarat Sahitya Prakash, 1990;
11. Bihlmeyer, Karl, *Kirechengeschichte. Zweiter Teil: Das Mittelalter*, Schoeningh Vlg, Paderborn, 1962;
12. Black, Antony, *Council and Commune The conciliar movement and the fifteenth-century heritage*, The Patmos Press, Burns Oates Press, London, 1978;
13. Black, Antony, „Popes and Councils“ in C. Allmand (ed.), *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VII, Cambridge University Press, Cambridge, 1998;
14. Bliemetzrieder, Franz, *Das Generalkonzil im großen abendländischen Schisma*, Schöningh Vlg., 1905;
15. Boockmann, Hartmut; Dormeier, Heinrich, *Spätantike bis zum Ende des Mittelalters. Konzilien, Kirchen- und Reichsreform (1410 - 1495)*, Bd. 8, Klett-Cotta Vlg, Stuttgart, 2005;
16. Brandmüller, Walter, „Besitzt das Dekret „Haec sancta“ dogmatische Verbindlichkeit?“, in Remigius Bäumer, *Die Entwicklung des Konziliarismus*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976;
17. Brandmüller, Walter, *Das Konzil von Konstanz 1414-1418*, Band 1. Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1991;
18. Brandmüller, Walter, *Das Konzil von Konstanz 1414-1418*, Band II: Bis zum Konzilsende, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1997;
19. Buck, Thomas Martin; Kraume, Herbert, *Das Konstanzer Konzil (1414-1418). Kirchenpolitick, Weltgeschehen, Altagsleben*, Thorbecke Verlag, 2013;
20. Buck, Th. M., *Chronik des Konstanzer Konzils 1414-1418 von Ulrich Richental*. Historisch-kritische Edition, Bd. 1: A-Version, (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen, 49/1-3), Jan Thorbecke Vlg, Ostfildern, 2020;

21. Buck, Th. M., *Chronik des Konstanzer Konzils 1414-1418 von Ulrich Richental*. Historisch-kritische Edition, Bd. 2: K-Version, (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen, 49/1-3), Jan Thorbecke Vlg, Ostfildern, 2020;
22. Buck, Th. M., *Chronik des Konstanzer Konzils 1414-1418 von Ulrich Richental*. Historisch-kritische Edition, Bd. 3: G-Version, (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen, 49/1-3), Jan Thorbecke Vlg, Ostfildern, 2020;
23. Buddensieg, Rudolf (coord.), *De christo et suo adversario antichristo. Ein polemischer tractat*, Gotha Vlg, Dresden, 1880;
24. Buisson, Ludwig, *Potestas und Caritas. Die Päpstliche Gewalt im Spätmittelalter*, Böhlau Vlg, Cologne, 1958;
25. Büttner, Ulrich; Schwär, Egon, „(Hi)stories of The Council of Constance“, Sradler Vlg., Konstanz, 2014;
26. Chifăr, Nicolae, Pr. Prof. Univ. Dr., „Istoria Creștinismului“, Vol. 3, Ed. Trinitas, Iași, 2005;
27. Leidl, A., *Die Einheit der Kirchen auf den spätmittelalterlichen Konzilien von Konstanz bis Florenz*, Paderborn 1966;
28. Cameron, Euan, *The European Reformation*, Clarendon Press, Oxford, 1991;
29. Du Jourdin, Michel Mollat; Vauchez, André (coord.), „Die Zeit der Zerreißproben (1274-1449)“, in Mayeur, Jean-Marie, *Die Geschichte des Christentums. Religion. Politik. Kultur*, Band 6, Herder Verlag, Freiburg, 1991;
30. Dumea, Emil, *Catolicismul În Moldova, în secolul Al XVIII-Lea*, Sapientia, Iași – 2003;
31. Dumea, Emil, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Ed. Sapenția, Iași, 2005;
32. Franzen, August (et. alii), *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Herder Vlg., Freiburg, 1964;
33. Franzen, August, „Das Konzil der Einheit. Einigungsbemühungen und konziliare Gedanken auf dem Konstanzer Konzil. Die Dekerete Haec Sancta und Frequens“, in August Franzen (coord.), *Das Konzil von Konstanz Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Herder Vlg., Freiburg, 1964;
34. Franzen, August, „Das Konzil der Einheit“, in: August Franzen, et. alii, *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Herder Vlg., Freiburg, 1964;
35. Franzen, August, „Das Konzil der Einheit. Einigungsbemühungen und konziliare Gedanken auf dem Konstanzer Konzil. Die Dekerete Haec Sancta und Frequens“, in August Franzen

- (coord.), *Das Konzil von Konstanz Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Herder Vlg., Freiburg, 1964;
36. Franzen, August, „Das Konstanzer Konzil. Probleme, Aufgaben und Stand der Konzilsforschung, in Remigius Bäumer, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977;
 37. Franzen, August; Bäumer, Remigius, *Papstgeschichte. Aktualisierte Neuauflage jetzt mit Zeittafeln*, Herder Taschenbuch Vlg, Freiburg, 1988;
 38. Frenken, Ansgar, *Das Konstanzer Konzil*, W. Kohlhammer Vlg., Stuttgart, 2015;
 39. Friedenthal, Richard, *Jan Hus. Der Ketzer und das Jahrhundert der Revolutionskriege*, Piper Vlg, München, 1984;
 40. Fink, Karl August, „Die konziliare Idee im späten Mittelalter“, in Remigius Bäumer, *Die Entwicklung des Konziliarismus*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976;
 41. Fink, Karl August, „Die Whal Martins V.“, in Remigius Bäumer (coord.), *Das Konstanzer Konzil*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977;
 42. Fudge, Thomas A, „O Cursed Judas“: Formal Heresy Accusations against Jan Hus,” in Karen Bollermann, Thomas M. Izbicki, and Cary J. Nederman (ed.), *Religion, Power, and Resistance from the Eleventh to the Sixteenth Centuries: Playing the Heresy Card*, Palgrave Macmillan Press, New York, 2014;
 43. Getcha, Job, *La réforme liturgique du métropolitain Cyprien de Kiev, L'introduction du typikon sabaïte dans l'office divin, Patrimoines Orthodoxie*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2010;
 44. Gill, Joseph, *Die fünfte Sitzung des Konzils*, in Remigius Bäumer (coord.), *Das Konstanzer Konzil*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977;
 45. Gill, Joseph, *Konstanz, Basel-Florenz*, Matthias-Grünwald Vlg., Mainz, 1967;
 46. Gill, Joseph, *The Council of Florence*, University Press, Cambridge, 1959;
 47. Girgensohn, Dieter, „*Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches. Leben und Wirken eines Wiener Theologen in der Zeit des Großen Schismas*, Bd. 12, Veröffentlichungen des Max-Planck- Instituts für Geschichte, Göttingen, 1964;
 48. Hilisch, Peter, „*Johannes Hus: (um 1370 - 1415); Prediger Gottes und Ketzer*“ , Pustet Vlg, Regensburg, 1999;
 49. Hilsch, Peter, Die Theologie des Jan Hus, in Karl-Heinz Braun, Mathias Herweg (coord.), *Das Konstanzer Konzil. Essays*, Darmstadt, 2014;

50. Hruza, Karel, *Hussitische Propaganda gegen das Konstanzer Konzil*, in Karl-Heinz Braun, Mathias Herweg (coord.), *Das Konstanzer Konzil. Essays*, Darmstadt, 2014;
51. Iorga, Nicolae, *Elementele de unitate ale lumii medievale, moderne și contemporane*, Ed. Cultura Neamului Românesc, Societate Anonimă, București, 1921;
52. Josef Lenzenweger, „Von Pisa nach Konstanz”, in August Franzen und Wolfgang Müller, *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Herder Vlg., Freiburg, 1964;
53. Jedin, Hubert, „Bischöfliches Konzil oder Kirchenparlament?“, in Remigius Bäumer (coord.), *Die Entwicklung des Konziliarismus*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976;
54. Jedin, Hubert, *Kleine Konziliengeschichte: die zwanzig ökumenischen Konzilien im Rahmen der Kirchengeschichte*, Herder Vlg, Freiburg im Breisgau, 1959;
55. Keupp, Jan; Schwarz, Jörg, *Konstanz 1414-1418. Eine Stadt und ihr Konzil*, Theiss Vlg, Herder, 2017;
56. Kejř, Jiří, *Die Causa Johannes Hus und das Prozessrecht der Kirche*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2005;
57. Kreuzer, Georg, *Heinrich von Langenstein. Studien zur Biographie und zu den Schismatraktaten unter besonderer Berücksichtigung der Epistola pacis und der Epistola concilii pacis*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1987;
58. Küng, Hans, *Strukturen der Kirche*, Pieper Vlg, München, 1987;
59. Lahey, Stephen, „Wyclif and Lollardy,” in G.R. Evans (ed.), *The Medieval Theologians*, Blackwell Publishing, Oxford, 2001;
60. Leidl, August, *Die Einheit der Kirchen auf den Spätmittelalterlichen Konzilien. Von Konstanz bis Florenza*, Verlag Bonifacius, Paderborn, 1966;
61. Leppin, Volker; *Geschichte des mittelalterlichen Christentums*, Moher Siebeck Vlg., Tübingen, 2012;
62. Leppin, Volker, *Reformatorische Gestaltungen. Theologie und Kirchenpolitik in späten Mittelalter und Früher Neuen Zeit*, Evangelische Vlg., Leipzig, 2016;
63. Loomis, Louise Ropes, *The Council of Constance. The Unification of the Church*, Columbia University Press, New York, 1961;

64. Machilek, Franz, „Das große abendländische Schisma in der Sicht des Ludof von Sagan (1967/72)“, in Regimus Bäumer (coord.), *Das Konstanzer Konzil*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977;
65. Mayeur, Jean-Marie, et.alii., *Die Geschichte de Christentums. Religion. Politik. Kultur*, Bd. 6, Heder Vlg., Freiburg, 1991;
66. Miethke, J., Konziliarismus-die neue Doktrin einer neuen Kirchenverfassung, in Alexander Patschovsky, Alexander Patschovsky (coord.), *Reform von Kirche und Reich*, Universitätsverlag Konstanz, Konstanz, 1996;
67. Miethke, Jürgen; Weinrich, Lorenz, *Quellen zur Kirchenreform im Zeitalter der Grossen Konzilien des 15. Jahrhunderts*, Erster Teil – Die Konzilien von Pisa (1409) zu Konstanz (1414-1418), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1995;
68. Mirbt, Carl; Aland, Kurt (Hrsg.), *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus*, Band I: von Anfängen bis zum Tridentinum, J.C.B. Mohr Verlag, Tübingen, 1967;
69. Mollat, G., *The Popes at Avignon 1305-1378*, trans. Janet Love, Thomas Nelson and Sons Ltd, London, 1963;
70. Morris, Colin, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford University Press, Oxford, 1989;